

IQTISODIY RIVOJLANISHGA ERISHISHDA AGRAR ISLOHOTLARNING O'RNI VA ROLI

Andijon davlat pedagogika insituti

O'zbekistonning eng yangi tarixi o'qituvchisi

Ilmiy rahbari: Keldiyeva Shahnoza Shuxratjon qizi

Andijon davlat pedagogika institutining

Matematika va informatika yo`nalishi 1- bosqich talabasi

Halimova Odina Oybek qizi

Andijon davlat pedagogika institutining

Matematika va informatika yo`nalishi 1- bosqich talabasi

Islomova Mushtariy O'ktamjon

Andijon davlat pedagogika institutining

Matematika va informatika yo`nalishi 1- bosqich talabasi

Abdujabborova Zulxumor Omiljon qizi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Insoniyat tarixining uzoq davri davomida amaliy faoliyatni nazariy asoslash u yoki bu tashkiliy tuzilma doiralaridagi muhim muammo bo'lib kelgan. Har qanday ijtimoiy tuzilmaning o'ziga xosligi bu tuzilmada yashovchilarning dunyoni anglash shakllarini aks ettirgan. Ushbu maqolada Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida jamiyat barqarorligini ta'minlashning ijtimoiy omillari keltirib o'tilgan.

Kalit so'z: Qishloq xo'jaligi, qayta ishlash sanoati, saqlash korxonalar, kimyo sanoati, moddiy rag'batlantirish, kasbiy malaka, hosildorlik, mahsuldorlik, natural ko'rsatkichlar.

Agrosanoat majmuasining tarkibiy qismi bo'lgan - qishloq xo'jaligi va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash bilan shug'ullanuvchi oziq-ovqat sanoati O'zbekiston iqtisodiyotining muhim tarmoqlari hisoblanadi. Bu tarmoqlar mamlakat aholisining oziq-ovqat mahsulotlariga, qayta ishlash sanoati tarmoqlarining esa xomashyoga bo'lgan talabini qondiradi. Oziq-ovqat mahsulotlarining 90 foizga yaqini agrar tarmoqda tayyorlanadi. Qishloq xo'jaligi respublikamizning iste'mol bozoriga oziq-ovqat mahsulotlari va qayta ishlash sanoatiga xomashyo yetkazib berish bilan birga, qishloq xo'jaligi mashinasozligi, kimyo sanoati kabi bir qator tarmoqlar mahsulotlari uchun kafolatli bozor hisoblanadi.

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan davlatning agrar siyosati birinchi navbatda mamlakatda mustahkam oziq - ovqat bazasini, yer va suvdan oqilona foydalanish shart-sharoitlarini yaratish, mulkchilikda davlat monopoliyasini keskin cheklash va xususiy

mulk egaligi hamda mulkchilikning boshqa shakllariga keng yo‘l ochish, turli mulkchilik shaklidagi qishloq xo‘jaligi korxonalariga teng rivojlanishiga erishish va ularni har tomonlama qo‘llab - quvvatlash masalalariga qaratilgan.

Mustaqillik yillarida muhtaram Prezidentimizning tashabbusi va bevosita rahnomoligida qishloq xo‘jaligini isloh qilish bo‘yicha juda keng ko‘lamli ishlar amalga oshirildi. Ishlab chiqarishga fan-texnika yutuqlarini, yangi texnikalarni va ilg‘or texnologiyalarni joriy etish ishlari yildan-yilga jadallashib bormoqda. Cheklangan yer va suv resurslaridan, kapitaldan va mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligi yuksalmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi agrar siyosatining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

Mamlakatning oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlash, aholini, sanoatni qishloq xo‘jaligi mahsulotlari bilan ta‘minlash;

Qishloq aholisining turmush darajasini oshirish;

Qishloq xo‘jaligi mahsulotlari eksportini oshirish evaziga chet el valyutalari tushumini ko‘paytirish;

Qishloq xo‘jaligiga tushayotgan tushumlarni boshqa tarmoqlar o‘rtasida taqsimlashni mo‘tadillashtirish;

Qishloq xo‘jaligida tarkibiy o‘zgarishlarni amalga oshirish;

Qishloq xo‘jaligida raqobat muhitini kuchaytirish;

Qishloq infratuzilmasini rivojlantirish va takomillashtirish;

Qishloq xo‘jaligida bozor munosabatlarini shakllantirish va rivojlantirish;

Qishloq xo‘jaligida tadbirkorlar sinfini shakllantirish va rivojlantirish;

Qishloq xo‘jaligida mehnat unumdorligi oshirish va tarmoqning iqtisodiy samaradorligini ko‘tarish.

O‘zbekiston Respublikasida qishloq xo‘jaligini isloh qilish juda murakkab sharoitlarda amalga oshirilmoqda. Bu sharoitlarga quyidagilarni kiritish mumkin:

moliyaviy mablag‘larning talab darajasidan kam bo‘lishi, yetishmasligi;

qishloq xo‘jaligining moddiy-texnika bazasining eskirib qolganligi;

qishloqda mehnat motivatsiyasining, manfaatdorligining nisbatan pastligi;

qishloq xo‘jaligi va sanoat mahsulotlariga shakllanayotgan narxlar paritetining qishloq xo‘jaligi uchun qulay holda rivojlanmaganligi;

qishloq xo‘jaligida bozor infratuzilmasining yetarli darajada yaxshi rivojlanmaganligi;

qishloq aholisining xarid qilish qobiliyatining nisbatan pastligi;

qishloq xo‘jaligiga nisbatan arzon va sifatli mashina va texnikalarni olib kelish imkoniyatlarining cheklanganligi;

qishloq xo‘jaligi uchun kimyoviy vositalar, ma‘danli o‘g‘itlar, yoqilg‘i moylash materiallarini yetkazib berish (ayrimlarini ishlab chiqarishning) kamayishi;

mustaqillikning dastlabki yillarida inflyatsiya darajasining nisbatan yuqori bo'lishi;

yer va suv resurslarining sifatining pasayishi.

Shu kabi qiyinchiliklarga qaramasdan mamlakat Prezidenti va hukumati tomonidan iqtisodiy islohotlar puxta o'ylangan holda olib borildi va u o'zining ijobiy samarasini bera boshladi.

O'zbekistonda qishloq xo'jaligini davlat tomonidan tartibga solish va qo'llab - quvvatlash borasida quyidagi ishlar amalga oshirilmoqda:

qishloq xo'jaligi korxonalarini faoliyatining me'yoriy - huquqiy negizini takomillashtirish;

qonunda ko'rsatilgan huquqlari buzilishiga yo'l qo'ymaslik;

ularning ichki faoliyatiga aralashuvning har qanday ko'inishiga yo'l qo'ymaslik;

qishloq xo'jaligida maqbul baho siyosatini yuritish, doimiy ravishda qishloq xo'jaligi va sanoat tovarlar orasidagi baholar paritetini saqlab borish;

daromadlar pasayib ketishiga yo'l qo'ymaslik;

ilg'or texnologiya va texnikalar bilan ta'minlash tizimini takomillashtirish;

fuqarolar tadbirkorlik faoliyati bilan erkin shug'ullanishlari va undan manfaatdorligining kafolatlari va sharoitlarini ta'minlash, ularning ishbilarmonlik faolligini oshirish hamda qonuniy huquqlari va manfaatlarini muhofaza qilish;

moliya - kredit tizimini takomillashtirish hamda korxonalarining kredit manbalari va sarmoyalaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish;

ishlab chiqarishga xizmat ko'rsatuvchi infratuzilmalarni kengaytirish va rivojlantirish;

ulgurji va mayda ulgurji savdoni rivojlantirish, korxonalarining xomashyo, axborotlar va texnologiyalardan erkin va o'rta biznes korxonalarini tomonidan ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarni ichki va tashqi bozorlarda sotish tizimini takomillashtirish;

qishloq xo'jaligi hisobi va tahlili tizimini takomillashtirish, ular uchun davlat statistika, buxgalteriya va soliq hisobotining soddalashtirilgan tartibini joriy etish;

kadrlar tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini rivojlantirish;

- pul - kredit tizimining barqaror faoliyatini ta'minlash uchun sug'urta tizimi ahamiyatini oshirish;

- Yerga mulkchilik, yer va suvdan samarali foydalanish mexanizmini shakllantirish.

Respublikamizda fermer xo'jaliklarini huquqiy jixatdan himoya qilish bilan bir qatorda ularni iqtisodiy dastaklar orqali har tomonlama rag'batlantirish choralari ham amalga oshirilmoqda. Davlatning iqtisodiy rag'batlantirish choralari quyidagi mexanizmlardan tashkil topadi:

moliya - kredit tizimi orqali qo'llab- quvvatlash;

tabaqalangan va imtiyozli soliq tizimidan foydalanish;
baholar paritetini saqlash;
tashqi iqtisodiy faoliyatni rag‘batlantirish va boshqalar.

Davlatning fermer xo‘jaliklari faoliyatini iqtisodiy dastaklar orqali qo‘llab - quvvatlash choralari fermer xo‘jaliklarining rivojlanishiga qulay shart -sharoitlar yaratish maqsadida davlat tomonidan beriladigan iqtisodiy rag‘batlantirish choralaridan tashkil topadi. Bunday chora-tadbirlar sirasiga soliqlar to‘lashda yengilliklar berish, imtiyozli shartlar va foizlarda kreditlar berish, davlat buyurtmasi bo‘yicha xarid qilinadigan mahsulotlarga kafillangan baholar belgilash, eksport-inport operatsiyalarida qulay tariflar va to‘lovlar o‘rnatish kabi iqtisodiy dastaklar kiradi.

Agrar soha davlat tomonidan doimiy ravishda tartibga solib turishga muhtoj tarmoq hisoblanadi. Bunga qator sabablar ta’sir ko‘rsatadi. Avalambor qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishi tabiiy sharoitlar bilan bog‘liq. Ishlab chiqarishning natijasi hamisha ham xo‘jalikning faoliyatigi bog‘liq emas. Bir me’yorda qilingan mehnatning natijalari qishloq xo‘jaligida tabiiy ta’sirlar natijasida turlicha bo‘ladi. Uning mahsulotlarini uzoq vaqt saqlash imkoniyatlari cheklangan. Natijada, qishloq xo‘jaligi o‘z mahsulotlarini tezlikda sotishga majbur bo‘ladilar. Qishloq xo‘jaligi mahsulotlari bilan juda ko‘plab tadbirkorlar shug‘ullanganliklari uchun ularga narx erkin, talab va taklif asosida shakllanadi. Bu narxlar ko‘pincha qishloq xo‘jaligi ishlab chiqaruvchilari uchun foydali bo‘lmaydi. Shu sabablarga ko‘ra qishloq xo‘jaligini davlat tomonidan tartibga solib turish va qo‘llab-quvvatlash zarurati mavjud. Bozor iqtisodiyoti munosabatlari yaxshi rivojlangan ilg‘or xorijiy davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, qishloq xo‘jaligi tarmog‘i davlat tomonidan tegishli qonun- qoidalar asosida tartibga solib turilishi va qo‘llab-quvvatlanishi lozim.

Erkin bozor tarafdorlari agrar sohaga xos bo‘lgan bir qator xususiyatlarga (qishloq xo‘jalik mahsulotlari bozorida sof raqobat imkoniyatlarining mavjudligi, agrar ishlab chiqarishga xos bo‘lgan tabiiy - biotexnologik omillar dehqonlardan mustaqil qarorlar qabul qilishni talab etishi va boshq.) tayanib, bu tarmoqda erkin bozor munosabatlari amal qilishi uchun qulay shart - sharoitlar mavjud, degan g‘oyani ilgari suradilar. Ularning fikricha, bozorning o‘z - o‘zini tartibga sola olish xususiyati, agrar iqtisodiyotga davlat aralashuvini talab etmaydi va bunga zaruriyat ham yo‘q. Mustaqil xo‘jalik yuritish va tadbirkorlik erkinligi esa bozor sharoitida fermerlarning yuksak sur‘atlar bilan rivojlanishiga olib kelishi kerak.

Qishloq xo‘jaligi murakkab biotexnik texnologik hamda ijtimoiy - iqtisodiy tizim sifatida tavsiflanadi. Unda tashkiliy, iqtisodiy va ijtimoiy xarakterdagi omillar bilan birgalikda yer, suv, o‘simlik va chorva mollari organizm, yorug‘lik, issiqlik, havo, tabiiy iqlim va jo‘g‘rofiy joylashuv kabi tabiiy omillar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ishlab chiqarish jarayonida turli tavsifdagi ushbu omillar uyg‘unlashib ketadi. Ishlab chiqarish - xo‘jalik faoliyatiga ta’sir ko‘rsatuvchi omillarning serqirraligi va

murakkab tizimdan iboratligi qishloq xo'jaligi korxonalarining samarali faoliyat ko'rsatish imkoniyatlarini cheklaydi. Xususan, ishlab chiqarish tabiiy omillarning bir qismini (ob-havo, tabiiy-iqlim sharoiti va h.k.) boshqarish dehqonlarning imkoniyatlar doirasidan tashqari bo'lib, ularni oldindan rejalashtirib yoki oldini olib bo'lmaydi. Ammo, bu omillarning qulay yoki noqulay sharoitlarda kelishi xo'jalikning yakuniy moliyaviy natijalariga kuchli ta'sir ko'rsatadi.

Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining tabiiy iqlim sharoitiga (jonli organizmlar, jug'rofiy muhit, ob-havo va boshq.) bog'liqligi dehqonlar faoliyati rag'batlantirish va sug'urtalash kabi bir qator himoya vositalarni yaratishni talab qiladi.

Bozor iqtisodiyotiga o'tish jarayonida davlatning qishloq xo'jaligini qo'llab - quvvatlashdagi eng muhim vazifalaridan biri - tadbirkorlik tashabbusi va tanlov erkinligiga, mustaqil xo'jalik yuritish huquqi va o'z xususiy mulkiga ega bo'lgan bozor xo'jaligining subyekti tadbirkorlarni shakllantirish hamda ularning sog'lom raqobat va teng xo'jalik yuritish sharoitlarida faoliyat ko'rsatishini ta'minlovchi huquqiy - me'yoriy asoslarini yaratishdir. Davlat tadbirkorlarning butun ijobiy va mehnat qobiliyatlarini yuzaga chiqarishi hamda ular xo'jalikni boshqarish jarayonlarini to'siqsiz amalga oshirishlari uchun zarur bo'lgan barcha shart -sharoitlarni, ya'ni tadbirkorlik va tanlov erkinligini qonunan mustahkamlab qo'yishi kerak. Shu bilan birga davlat tegishli qonuniy hujjatlar orqali bozor sharoitida xo'jalik yuritish qoidalarini belgilaydi.

Qishloq xo'jaligini davlat tomonidan tartibga solish ma'muriy usullarning o'ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat:

ular davlat hokimiyatining qudrati va salohiyatiga tayanadi;

ularni amalga oshirish bilan bog'liq qo' shimcha moddiy rag'batlantiruvchi choralar yaratishni shart qilib qo'ymaydi;

taqiqlash, ruxsat berish va majburlash tadbirlarini (kvotlash, litsenziya berish, me'yoriy normalarni belgilash va h. k.) o'z ichiga oladi.

Iqtisodiy usullar yordamida davlat bozor jarayonlarining rivojlanishini davlatning iqtisodiy siyosatiga mos yo'nalishga solish uchun ta'sir etish choralarini qo'llaydi. Iqtisodiy jarayonlarni davlat tomonidan tartibga solishning ma'muriy usullari bozor xo'jaligining o'z -o'zini boshqarish mexanizmiga qarshilik qilsa, iqtisodiy usullar ulardan faol foydalanishni rag'batlantiradi.

Adabiyotlar:

Mc Connell, Brue. Economics. 17th edition. Mcgraw-hill/Irwin, USA, 2014.

N.Gregory Mankiw. Principles of Economics, 7th edition. Amazon, USA 2016.

Paul A. Samuelson, William D. Nordhaus. Economics. 19th Edition. McGraw-Hill Companies. USA. 2015.

Шодмонов Ш.Ш., Гофуров У.В. Иқтисодиёт назарияси. Дарслик. - Т.: Iqtisod-moliya, 2010. - 728 бет.

Мамбетжанов Қ.Қ. Ижтимоий-иқтисодий тараққиёт назарияси. Ўқув қўлланма. Т.: ТДИУ, 2015.

Макконнел К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика: Учебник. / 17-изд. - М.: ИНФРА-М, 2009. - 916 с.

Нуреев Р.М. Экономическая развития: модели становления рыночной экономика: Учебник. / 2-е изд., перераб и доп. - М.: «НОРМА», 2008. - 640 с.

Самуэлсон Пол Э., Нордхаус Вильям Д. Экономика.: Учебник. / 18-е изд.: Пер с англ. -М.: ООО «ИД.Вильямс», 2009. - 1360 с. У